

Bergson'un Felsefesinde İbrahim Kalın'ın Modernite Eleştirilerini Yeniden Okumak

Re-reading İbrahim Kalın's Critiques of Modernity in Bergson's Philosophy

İbrahim Emre GÜNAY
Yıldız Teknik Üniversitesi, Yabancı
Diller Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
İbrahim Emre GÜNAY
E-mail:
ibrahimemregunay@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 13.11.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 11.03.2024
Yayın Tarihi/Publication Date: 17.04.2024

Atrif: Günay, İbrahim Emre. "Bergson'un Felsefesinde İbrahim Kalın'ın Modernite Eleştirilerini Yeniden Okumak". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 61/1 (Haziran 2024), 26-41.

Cite this article as: Günay, İbrahim Emre. "Re-reading İbrahim Kalın's Critiques of Modernity in Bergson's Philosophy". *Journal of İlahiyat Researches* 61/1 (June 2024), 26-41.

The content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Öz

Çalışmamızın konusu ve amacı düşünce dünyasında çalışmalarıyla önemli bir yere sahip olan İbrahim Kalın'ın modernite eleştirilerini ortaya koymak ve bu eleştirileri Bergson'un felsefesiyle yorumlayarak yeniden değerlendirmek ayrıca Kalın ve Bergson'un birbirini tamamlayan benzer düşünceler ortaya koydukları göstermektir. Her iki düşünürün de çalışmalarında modern insanın akıl temelinde yarı tanrısal özne rolüne karşı, modern aklın ötesindeki gerçekliği ve akılı yapan öncesi ve sonu olmayan bir varlığı temel almaları çalışmamıza konu olmalarını sağlamıştır. Kalın'ın hayatın anlamının, ilerlemecilik anlayışı doğrultusunda her şeyin akıl temelinde belirlenmesine karşı bir modernite eleştirisi olarak Tanrı inancını koymasının nedenleri, Bergson'da modern düşüncenin ötesinde bir varoluşu ifade eden sezgi, süre, oluş, şuur ve tekâmül gibi kavramlar üzerinden yorumlanarak, Kalın'ın eleştirilerine farklı bir perspektiften anlamsal olarak katkı sağlanacaktır. Bu bağlamda Kalın'ın merkezinde modern insanın Tanrı'dan bağımsız bir şekilde aklını kullanmaya kalkması ve kendisini dünyanın geri kalanına karşı üstün gören bir varlık olarak düşünmesinin olduğu modernite eleştirilerinin, Bergson'un felsefesi üzerinden yeniden okunması mevcut literatürü zenginleştirmesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, İbrahim Kalın, Henri Bergson, Aydınlanma, Modernite, Süre, Sezgi.

ABSTRACT

The subject and aim of our study is to reveal the criticisms of modernity by İbrahim Kalın, who has an important place in the world of thought with his works, and to re-evaluate these criticisms by interpreting them with Bergson's philosophy. In addition, it will be shown that Kalın and Bergson put forward similar thoughts that complement each other. The fact that both thinkers base their works on the reality beyond the modern mind and on a being that has no beginning or end as well as making reason, as opposed to modern man's role as a semi-divine subject on the basis of reason, has made them the subject of our study. The reasons why Kalın puts the belief in God as a criticism of modernity against the meaning of life being determined on the basis of reason in line with the understanding of progressivism, are interpreted through concepts such as intuition, duration, becoming, consciousness and evolution, which express an existence beyond modern thought in Bergson. In this context, re-reading Kalın's criticisms of modernity, which center on modern man's attempt to use his mind independently of God and think of himself as a being superior to the rest of the world, through Bergson's philosophy, is important in terms of enriching the existing literature.

Keywords: Sociology, İbrahim Kalın, Henri Bergson, Enlightenment, Modernity, Duration, Intuition.

GİRİŞ

İbrahim Kalın, Türk siyasetinde etkin bir konuma sahip olmasının yanı sıra önemli bir akademisyen ve düşünce insanıdır. Kalın'a göre Modern Batı medeniyeti insanlığın önünde duran yegâne medeniyet değildir. Bu bağlamda Kalın, modern Batı'nın evrensellik iddialarına karşı ortaya koyduğu eserleriyle, Batı aklının ürettiği ve yaydığı değerler ve bu değerler üzerine kurulan hayat görüşüne karşı İslam anlayışının iç dinamikleri temelinde düşüncesini ortaya koyarak meseleye eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır.

Modern Avrupa insanı Aydınlanma sonrası kilisenin öğretilerinin dışında, laik, pozitivist felsefe doğrultusunda ve kapitalist sistemle uyumlu olarak kendi maddi yaşamını üretirken, manevi değerlerini önemli ölçüde yitirmiştir. Bugün Avrupa'nın içine düştüğü düşünsel bunalımların en önemli nedenlerinden biri bu manevi değerlerin yok oluşudur diyebiliriz. Kalın'a göre önemli medeniyetlerin hepsinin temelinde inanç önemli bir rol oynamıştır.¹ İnanç temelinde aklın değerlendirilmesi, insanın evrende kendi konumunun ve sınırlılıklarının farkına varmasını sağlar. Ancak akıl eğer modern bilimin içinde kullanılır ve modern bilime göre rasyonel olmayan her şey inkâr edilirse ya da akıl yoluyla anlaşılacak oluşların varlığı dışarıda bırakılırsa, son derece hegemonik, sınırlayıcı ve tek boyutlu bir evren anlayışı oluşmaktadır. Düşüncenin bu sınırlılık ve despotik yaklaşım üzerine kurulması, insanın ruhundan, başka bir deyişle daha büyük bir gerçekliğin varlığından kopmasına neden olur çünkü insanın evreni uzam ve zamandan bağımsız düşünebilmesi ve kendi varlığını idrak edebilmesi sadece aklın temelinde pozitif bilimlerle olabilecek bir şey değildir. Modern insanın aklın ötesinde, içinde yaşadığı düzenden bağımsız, tefekkür, zikre ve en önemlisi sezgiye ihtiyacı vardır. Bizim dışımızdaki gerçek, aklın gerçeği değildir, aklı da yapan, öncesi ve sonu olmayan varlığın gerçekliğidir. Kalın, Aydınlanma sonrası modern insanın Tanrısız bir hayatı anlamlandırma çabasına, hayatın anlamının Tanrı inancında saklı olduğu düşüncesiyle karşılık vermektedir. Dünya anlamını kendinden değil, kendi dışından almaktadır.

Akl ve olgu arasındaki ilişkinin ötesinde sezgi ve oluş üzerine düşüncelerini ifade eden Bergson, aynı zamanda Aydınlanma'nın rasyonalite temelinde ilerlemecilik anlayışını ve başka bir deyişle her şeyin hesaplanabilir ve öngörülebilir olmasının üzerine kurulan gerçekliği eleştirmiştir. Gerçeklik oluş ve süreden oluşmaktadır ve bu yüzden gerçekliğe sadece akıl ile ulaşamayacağını düşünen Bergson, Batı tarafından irrasyonalist ve sezgici bir düşünür olarak addedilmiştir.² Akıl yoluyla zaman kavramını ve zamanın içinde akan insanı tanıyabilmek mümkün değildir. İnsan geçmişiyile yaşamaktadır ve sürekli oluş halindedir. Bu nedenden ötürü akıl ile yaşamı anlamlandırmak yaşamın ritmini bozmaktadır. Modernitenin sonucu ortaya çıkan liberalizm, pozitivizm, sosyalizm gibi kavramlar toplumları kendi ürettikleri belirli yasalarla hapsederler. Toplumları süreden kopararak başka bir deyişle özlerinden kopararak sisteme eklemeler. Bergson felsefesinde iç ses ya da süre evreni anlamlandırmada ve gerçekliğe ulaşmada ana yoldur. Böylece hayatın tekâmülü anlaşılabilir. İnsan kendini anlarsa, evreni de anlayacak ve evrenin mutlak bilgisine başka bir deyişle hayatın tekâmülüne ulaşabilecektir. Bu bağlamda insanın sadece akıl tarafından anlamlandırılmayacağı ve oluş halinde bulunan insani ve doğal sürecin sezgi ile kavranabileceği düşüncesi Bergson'u diğer önemli filozoflardan ayırmıştır. Bergson'un Batı'nın mekanik, salt akılcı, ruhtan yoksun durumunu açığa vurması ve eleştirmesi ve bu eleştirisini akla ve tekniğe karşı süreyi, sezgiyi ve yaratıcı tekâmülü ortaya koyarak yapması, İbrahim Kalın'ın modernite eleştirilerinin daha sarıh ele alınmasını sağlaması açısından önemlidir. Henri Bergson ve kendinden sonra gelen Kalın'ın düşünceleri ve açıklamaları birbirleriyle uyumlu bir felsefe ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın amacı, Kalın'ın yaptığı modernite eleştirilerinin, modern Avrupa insanının kendini, düşünsel olarak yanlış inşa etmesiyle ve bu bağlamda kendini içinde yaşadığı evrende yarı Tanrısız konumlandırmasıyla ilgili olduğunu göstermektir. Bergson'un felsefe anlayışında kendini bulan insanın ve diğer her şeyin bir bütünlük içinde var olduğu, aklın ötesinde, kendine özgü bir dünya vardır ve modern insanın bugün sahip olduğu düşünsel dünyasının oluşumunun temelinde aslında bu dünyadan kopuşun olduğu Kalın'ın eleştirileri üzerinden Bergson'un açtığı felsefi perspektiften gösterilecektir. Kalın'ın eserlerinde ifade ettiği moderniteyle ilgili eleştirel düşünceleri, Bergson'un felsefesinde modern düşüncenin ötesinde bir varoluşu ifade eden sezgi, süre, oluş, şuur ve tekâmül gibi kavramlarla daha iyi anlaşılabilir. Her iki düşünürün de insanın aklının ötesinde bir dünyanın olduğu ve modern insanın bu dünyanın bir parçası olduğunda kendi ve evren arasında bir denge kurulabileceği ve kendi iç huzurunu yakalayabileceği ortak bir perspektif oluşturmaktadır. Kalın'ın modernite eleştirileri ve Bergson'un felsefesi başka bir deyişle Kalın'ın güncel tartışmalarının Bergson'un yaklaşımıyla ete kemiğe bürünebileceği düşünülmüştür.

Çalışmamızda önce Henri Bergson'un düşünce dünyası ana hatlarıyla tanımlanarak, modern insanın kendini inşa ettiği yeni yapının içine hapsedilmesiyle ilgili eleştirileri ortaya konacaktır. Sonrasında İbrahim Kalın'ın düşünce dünyası ana hatlarıyla

¹ İbrahim Kalın, *Açık Ufuk* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 11.

² Ali Osman Gündoğan, *Bergson* (İstanbul: Say Yayınları, 2007), 49.

tanımlanarak modernitenin sorunlu yanlarına getirdiği eleştirileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Eleştirel alanların seçimi Kalın'ın düşünceleri doğrultusunda belirlenmiştir. Son bölümde Kalın'ın moderniteye yönelik eleştirileri Bergson'un felsefesi üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. HENRI BERGSON'UN DÜŞÜNCE DÜNYASININ ANA HATLARI

Bergson felsefesinin önemi, pozitivist yaklaşımın yıkıcılığı etkisinde, mutlak hakikate ulaşma umudunu kaybeden insanlığın, sezgi metoduyla yeniden bu umuda kavuşmasından gelmektedir.³ Ruhsal olaylar bir birine benzemeyen, her an oluş halinde ve sürenin bir parçası olarak daima yenilenen dinamik özellikler içermektedir. Bu bağlamda, insan ve içinde yaşadığı yeryüzü sürekli oluş halinde, akışkanlık gösterirken, insanın doğası statik metotlarla kavranamaz. Bergson, süre düşüncesini uzaya ait tasarımların dışında, bu tasarımlara karşı ortaya koymuştur. Çünkü modern zamandan farklılık göstererek, zamanı bütünsel olarak ve kendi akışkanlığı içinde ele alan süre tek gerçekliktir ve sürenin dışında hiçbir şey var olamaz. Ancak, süre aynı zamanda kendini sürede yaratan şuurdur.⁴ Süreyi anlayabilmek için insanın kendisini süreye göre düzenlemesi gerekmektedir. Bergson, maddi dünyaya ait olan akıl ile iç dünyaya ait olan sezgiyi birbirlerini tamamladıklarından dolayı bir bütün olarak kabul etmektedir. Sezgi anlayışı, şuurun hayata çevrilmesinden dolayı yaratıcılıkla ilgilidir ve maddi dünyadan kaçışı ifade etmektedir. Sezgi, şeyleri görünmez yanlarıyla, derinlikleriyle ve bütün gizemiyle kavramaktadır.⁵ Kendimiz hakkında kim olduğumuz, nereye gittiğimiz, kâinattaki görevimizle, geçmişimizle ve geleceğimizle ilgili aklın bizi hapsettiği kavram ve sembollerin dışında bir ışıktır. Kavramlar ya da semboller asla gerçeği tam olarak ifade edemezler, sadece birer gölge olarak kalabilirler. Bu kelime ve semboller aklın gerçekliği bozan ve kurgulayan yapısının sonucudur. Buradaki akıl mekanik dünyanın bir parçası olarak, o dünyayla ilgili pratik yaşamı desteklemektedir. Kavram hakikati tanımlayamaz çünkü pratik bir şemadır, hakikati bozar ve onu kurgular ya da yapay olarak üretir. Kavramın yanı sıra, tahlil de hakikati bozmaktadır çünkü hareketli olandan hareketsiz unsurlar çıkartmaya çabalamaktadır. Her iki kavram da modern bilimde mutlak bilgiye ulaşmak için son derece gereklidir. Fakat tahlil etmek bir şeyi önceki bilgiler üzerinden incelemek ve çıkarımlar yapmak demektir. Akıl kavramlar oluşturarak ve bu kavramlar üzerinden tahliller yaparak kendini ortaya koyarken, modern bilimin ve yaşamın merkezindeki yerini almıştır. Bergson'da sezgi, şuurun madde dünyasını geride bırakarak, hayat âleminde yaşamasıdır. Başka bir deyişle, sezginin aklın sınırlarını aşmasıdır ancak bu aşma düzeyine çıkış yine aklın sayesinde olmaktadır. Akıl ve sezgi farklı dünyalara ait olsalar da birbirleriyle etkileşim halindedirler. Akıl maddeye, sezgi hayata aittir ancak akılsız bir sezgi içgüdüden başka bir şey olamaz. Akıl şuurun sezgisiyle yaşamasını sağlar. Bergson'un sezgisi kelimenin geniş anlamıyla akıl hareketidir. Fakat, bu akıl kendinin sonucu olmayanı yakalamak için kendi doğasına aykırı, kendi istikametinin tersine çevrilen bir akıl hareketidir. Akıl ve sezgiye ayrı dünyalara ait oldukları için farklı yaklaşan Bergson, sezginin içgüdüden ortaya çıktığını düşünmüştür. Çok eskiden içgüdü ve akıl aynı saftaydılar ancak sonra hayat hamlesi ileriye doğru aktıkça içgüdü ve akıl birbirlerinden ayrıldılar. İçgüdü canlının doğaya olan uyumuyla ilintili bir şekilde, yine doğanın verdiği bir melekedir ve bağlı olduğu hayatı muhafaza etme eğilimindedir. Onun hayati menfaatıyla ilişkisini sonlandırması sezgiyi meydana getirmiştir. Bu bağlamda sezgi yine bir tür içgüdüdür ancak kendi menfaatini sonlandırarak, kendi kendinin farkında olan, konusunu düşünmeye ve genişletmeye muktedir olmuş bir içgüdüdür.⁶

Bergson düşüncesinde akıl şuurun yabancıdır ya da madde ile kaynaşmasından dolayı tam bir şuur kabul edilemez. Akıl, dış dünyayla ilgili pratikleri temsil ederken, aynı zamanda atomcu bir özellikte kendinde barındırmaktadır ve yapısı dolayısıyla hayatı anlamlandıramaz.⁷ Akıl değişmez halde eşyayı tanımaktadır, zamanı mekâna yerleştirir ve kendini son gerçek olarak takdim eder. Akıl süreyi tanıyamaz çünkü ilgisinin dışındadır, o zaman yaratıcılığı da tanımaz. Akıl kendini mekân içinde var etmektedir başka bir deyişle, mekân içinde aldığı duyumlara bütünsellikten uzak parçalara ayrılmış şemalar vererek onları adlandırır ve mekâna ait süreksizliği zorla kabul ettirir.⁸ Bergson'un karşı olduğu maddenin salt akıl yoluyla biçimlenmesidir ya da bütünlüğünden koparılarak sınırlandırılmasıdır çünkü modern akıl sürekli hareket halindeki maddenin durağanmış gibi kabul edilmesi sonucunu getirmektedir. Eğer aklın eseri olan kavram ve semboller ortadan kaldırılarak maddenin derinliğine nüfuz edilirse o zaman bu durum, sürecin içine girmektedir.

Madde hayatın pratiğini ifade etmektedir ve sürenin en seyrek halidir.⁹ Bu bakımdan, hayat da ritmini maddeden almaktadır ve gücünü de kendini zorla kabul ettirme sürecinden elde etmektedir. Hayat hamlesi kâinatın evrimini ifade etmektedir.

³ Nurettin Topçu, *Bergson* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2019), 15.

⁴ Topçu, *Bergson*, 33.

⁵ Halil Nimetullah, *Henri Bergson Şuurunun Bilavasita Mütalaaları Hakkında* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 11.

⁶ Topçu, *Bergson*, 83-85.

⁷ Henri Bergson, *Ruh Teorileri; İnsan Ruhu ve Kişiliği*, çev. Esat Burak Altıntaş (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020), 81.

⁸ Topçu, *Bergson*, 80.

⁹ Gilles Deleuze, *Bergsonculuk*, çev. Hakan Yücefer (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2006), 29.

Hayat, sürekli hareketi, canlılığı ve yaratıcılığı içinde barındırmaktadır.¹⁰ Ancak bir yerde engelle karşılaştığında farklı kollara ayrılarak ilerlemeye devam etmektedir. Canlı türler sürekli bölünerek ve her bir bölümün sürekli hamle yapmasıyla ve kendine has olarak edindiği amacı doğrultusunda ilerlerler.¹¹ Bu evrimin en üstünde ise insan bulunmaktadır. Bu bağlamda, kâinat süreye tabidir. Evrende tüm canlılar sürenin içinde bir bütün olarak birbirbirlerini tamamlarken, koşullara da kendilerini uyumlamakta ve evrimleşmektedirler. Hayat maddeyi bir engel olarak yaratmıştır çünkü hayat hamlesi gücünü ve hızını kendine direnç gösteren maddeden almaktadır. Şuurlu insan maddenin etkisini azaltmaya çalışarak var oluşunu anlamlandırırken, tüm canlılar kendi aralarındaki uyumla maddenin aktığı yönün tersine ilerlemektedirler. Bergson için asıl hakikat süredir.¹²

Sürekli oluş hali dışarıdan akıl yardımıyla anlaşılabilir. Bergson'un mücadelesi aklın dışına çıkarak insanın kendini bulması ve böylece sezgisini elde etmesidir. Ancak, buradaki en önemli şey dış gerçekliği ya da hakikati anlamak için sadece aklın dışına çıkmanın yeterli olmadığı, insanın da kendinin dışına çıkması gerektiği başka bir deyişle, özne ve nesneyi bütünleştiren gerçeklik içinde yerleşmesi gerekliliğidir. Bergson'da dinamik bilgi, sezgiyle aynı anlamda kullanılır çünkü bilgi hakikatin doğurucu hareketiyle bütünsellik içindedir. Dinamik bilgi insanı hakikatle bütünleştirirken, dış dünyanın sezgisine götürmektedir ve ancak bu şekilde yaratıcı tekâmül düşüncesine ulaşılabilir.

Şuur, dış dünyanın sunduğu hayallerden kendisi ile ilgili olanları seçmektedir. Hatıralar geçmişe doğru daireler şeklinde bulunurken, hafıza bunlardan uygun olanları seçmektedir. Şuur için hafıza tarafından seçilen hatıralar her şeyi oluşturmaktadır. Ancak bu durum sadece insanın kendisiyle ilgili olan, kendisine özel bir durumdur. Eski hatıralar etkisinde dışarıdaki hayaller seçilir ve bu hayaller yeni duygu hallerini eski hatıralara enjekte ederler böylece vücut da teessür halleri oluştururlar. Bu durum, insan ve dış dünya arasında karşılıklı devam eder. Vücut, kendini çeviren dış hayallerin ortasında onlardan aldığı duyumları yine onlara geri veren bir merkez konumundadır. Bu merkez konumu belirleyen ise, insanın geçmişinde yaşadığı deneyimlerdir çünkü bu deneyimler benzer hayalleri seçmektedir. Geçmiş ve şimdi kendi aralarında bütündür. Bergson'a göre eylem, insanı ileriye atarken arkasında bıraktığı boşluk hatıralarla doldurulmaktadır. İnsanın kendi içine dönmesi ve sezgilerine ulaşabilmesi, onu nefse bağlayan hatıralarından ve çıkar ilişkilerinden uzaklaşmasıyla mümkün olabilir. İnsan bir şeyi kavram ya da sembollerle ifade edilmesinin dışında yakalamak istiyorsa, öncelikle düşüncesini rafine edebileceği ya da süreyi yaşayabileceği bir yerde olmalıdır.

1.1. Bergson'un Aydınlanmış Akla Eleştirisi: Sezgi

Bergson akıl yoluyla gerçekliğin anlaşılabilirliği düşüncesine ya da bilimde akli tek bilgi sayan yaklaşımlara karşı bir duruş sergilemektedir. Bergson'un karşı durduğu anlayışa göre, sadece aklın gösterdiği yolda ilerlendikçe, insan tabiatı egemenliği altına alabilir ve onu akıl yoluyla kurgulayarak kendi gerçeğinin bir parçasına dönüştürebilir. Bu bağlamda akıl ve gerçeklik arasında bir uyumluluk söz konusudur diyebiliriz. Akla yatkın olan gerçek olmaktadır ki bu yaklaşım insan aklını tek belirleyici konuma getirmektedir. Aydınlanma düşüncesi akıl yoluyla her bilinmezini aydınlatılacağını, özgür insan iradesinin her türlü bilimsel ilerlemeyi sağlayacağını kapsamaktadır ve bu bağlamda ileriye doğru akan bir zaman anlayışını getirmiştir. İnsan kendini sil baştan yaratabilir, cesur, onurlu, adil, zengin, nüfuzlu olmayı seçebilir ya da seçmeyebilir.¹³ Modern insan her şeyi aklın ışığında formüle ederse, ilerleme kaydedebilecek ve sonunda mükemmelliğe ulaşabilecektir. Aydınlanma dönemiyle Tanrının ebedî zamanı mekâna bölünmüş, ilerlemeci, rasyonel aynı zamanda seküler insanî bir zaman anlayışına geçilmiştir.

Modern anlayışta insanın varlığı ve yaşamı determinist ve mekanik bir düzeye hapsedilirken, yaşam ile madde arasındaki fark gözetilmemektedir ve ruh-beden ilişkisinde ise, beden merkeze alınmaktadır. Oysaki yaşam canlılık demektir ve yaşamın sürekli oluş içinde olması, yenilenmesi, yaşama sabit bir veri olarak yaklaşan ve yaşamı olgulardan oluşturarak ve aralarında nedensellik ilişkileri kurarak yasalar oluşturan determinist-mekanist anlayıştaki pozitif bilimlerle açıklanamaz. Bu bağlamda Bergson'un yaklaşımı, Aydınlanma sonrası bilimcilik, akılcılık ve deneycilik eleştirisini temsil etmektedir.¹⁴ Ölçülemeyen ya da hesaplanamayan, içerik ve biçimsel olarak anlaşılması metafizik bilgi gerektiren başka bir evren daha vardır ve bu evren madde temelli evrenden farklılık arz etmektedir.

Bergson, yaşamın gizemiyle ilgili çalışmalarında akıl, mantık gibi kavramların ötesinde kendine has bir yol izlemektedir. İnsan aklıyla dış dünyasıyla ilgili, madde âleminde bir gerçekliğe ulaşabilir ancak yaşamın bilgisini sezgiyle kavrayabilir. Evrendeki

¹⁰ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi* (İstanbul: BDS Yayınları, 1992), 73.

¹¹ Lucius Hopkins Miller, *Bergson and Religion* (New York: Henry Holt and Company, 1916), 66.

¹² Topçu, *Bergson*, 39.

¹³ Zygmunt Bauman, *Postmodernizmin Hoşnutsuzlukları*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 255.

¹⁴ Mustafa Şekip Tunç, "Bergson'un Felsefesi", *Yaratıcı Tekâmül*, mlf. Henri Bergson (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1986), 7.

tüm varlıklar bir süreklilik ve oluş içindedir. Bergson'a göre sürekli oluş demek olgu ve varlık anlayışlarının, statik ve dinamik ilişkisi bağlamda sonlanması demektir. Bilimin, evrenin kavranmasında sürekli oluşun doğrultusunda kendini yeniden kurması gerekir. Bu yeniden kurma ise, önce ruh ve yaşam arasındaki ilişki alanından yani sezgi dünyasından başlamalı ve aklın ait olduğu madde alanına karşılıklı dayanışma içinde tesir ederek geçmelidir. Evrim, türlerin birleşimi yerine parçalanma ve ayrılma yoluyla, sapmalara uğrayarak ilerlemektedir ve karmaşık bir hale gelmektedir.¹⁵ Bu karmaşıklık ya da sürekli oluşum Bergson'da sezginin temel unsur olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sezgi, insanın doğuştan gelen bir özelliğidir. Kaynağı etrafında herhangi bir delil yaratmayan bir oluş olarak sezgi, ölçülemez, somut olarak ortaya konamaz, insan eyleminin sonuçlarıyla varlık kazanır.¹⁶ Başka bir şekilde ifade edecek olursak "gerçekliği dolaysız olarak içten ya da içeriden hiçbir vasıtaya ihtiyaç duymadan kavrayabilme" becerisidir. İnsan sezgisiyle sürenin bilgisine ulaşabilir. O zaman, sezgi süreyi anlayabilmektir diyebiliriz. İnsan kendi iç sesini dinlediğinde, parçası olduğu süreyi kavrar ve böylece gerçekliğe ulaşabilir.

1.2. Bergson'un İlerlemeci Zaman Eleştirisi: Süre

Bergson müspet ilimlerin ele aldığı zaman kavramını kendi felsefesinde sorunsallaştırmaktadır. Zaman, süre ya da içsel zaman ve matematik ya da mekanik zaman olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Matematikğin bütün akıl yürütmeleri mekâna ait olması nedeniyle gerçek zamanla ya da Bergson'a göre süreyle bir ilgisi yoktur. Başka bir deyişle, içsel olmayan mekanik zaman, aklın temelinde insanın madde üzerinde iktidar kurması amacıyla zamanın mekânsallaştırılmış halidir. İnsanın aklını kullanarak dış dünyayla kurduğu somut ilişkilerin bir fonksiyonudur. Bergson'un süre anlayışı önceden takdir edilemeyen bir oluştur çünkü her an yenidir ve akıldan bağımsız, dünyevî zamanı yutan, ardışık olmayan ve parçalanamayan bir zamandır. Zaman, modernler için saat kadranı çevresinde kendini bulan, soyut ve mekânla ilintili boş bir zamandır. Süre şuurun halleridir ya da sürekli akış halindeki şuurun oluşu ve değişimidir. Şuur halleri nicelik olarak hesaplanabilen ya da ölçülebilen özellikler taşımaz ancak içinde çoklu nitelikler barındırmaktadır. Ruhsal yaşam şuurun sürekli değişimini ifade etmektedir ve bu bağlamda ruh ne tek bir cevher ne de atomlardan yapılmış bir mozaiktir. Süre bir cinsten olan ölçülür bir mekândan ibaret olmanın aksine insanın şuurunun oluşumudur ve yaratıcı bir tekâmüldür.¹⁷ Yaşamın özü olan süre her ânı farklı oluşlardan oluşan sürekli bir değişme, durmayan ruhi bir oluştur. İki zamansal yaklaşım arasındaki en belirgin fark Bergson'un süre olarak kavramsallaştırdığı zamanın hareketli olması ve sürekli akışı ve oluşu ifade etmesidir, bu görüşün aksi istikametindeki matematiksel ya da mekanik zaman ise hareketsizliği, donukluğu, işlemselliği ya da hesaplanabilirliği ve öngörüyü içinde barındırmaktadır.¹⁸ Kişiliğimiz sürekli akış halinde olan şuurumuzun ya da sürenin kendisidir. Ruh hayatının huzurlu olabilmesi süreye maruz kalmakla mümkün olabilir. Bergson'a göre süre de sezgi gibi, içgüdüden doğmuştur ve zamanla içgüdüden bağımsızlaşarak, bir oluş halinde yaşanan gerçek yaratıcı zamana dönüşmüştür. Bütün bir varlık âlemiyle birlikte, uzayın kendisi de sürenin içindedir, dolayısıyla ona tabi olarak varlığını sürdürmektedir.¹⁹

1.3. Bergson'un "Benlik" Eleştirisi: Şuur

Bergson, şuru kabuk ve iç tarafı olmak üzere ikiye ayırmaktadır.²⁰ Madde dünyasına ait olan akıl kabuk tarafıdır. Burası neden sonuç ilişkisini ve determinist yaklaşım içinde olgular arasındaki ilişkileri, insanların bu ilişkiler üzerinden kurdukları pratik yaşamı içermektedir. "Ben" katılmış ve mekâna hapsolmüştür, sabit ve ölüdür. İç taraf ise Bergson için şuurun esas tarafını ya da hakiki beni barındırır. Şuur sürekli akış halinde değişimi ifade ettiği için geleceği ön görmek ya da bilmek de olası değildir. Akış içinde bilinmezlik ve hareket barındırmaktadır.

Süre içinde şekil alan benlik aslında şuurdur ve şuur hareket halinde ve özgür bir şekilde akarken, çok geniş alanları kaplayan geçmişi gerisinde bırakır ve geleceğe doğru yol almaktadır ancak geçmiş gelecekle ilgili bir bilgi veremez çünkü her an yeni bir oluştur. Madde dünyasının dışında sürekli oluş halindeki şuur özgürlüğün tam da kendisidir. Ne eşi ne de benzeri vardır; olduğu anda geçmişin bir parçasına dönüşen anlar şuru ya da beni ifade ederken, gelecekte bilinmezliği ifade etmektedir. Şuur harekettir ama aynı zamanda bütünseliktir. İçinde yaşanan an geçmişin ucudur ve durmaksızın ileriye akmaktadır. Eğer parçalanırsa bu durum aynı zamanda özgürlüğün de önüne geçmek ve yaşamı ya da şuru başka bir deyişle "beni" hegemonya altına almak anlamına gelmektedir. Modern bilimin doğaya karşı yaptığı gibi insan doğasının bir bütün şeklinde parçalara ayrılarak ve birbirinden kopuk bir şekilde ele alınması önemli bir hatadır çünkü akış bir bütündür ve parçalara ayrılamaz. İnsan maddi dünyada yaşamını devam ettiren karar almaktadır, bu karar sürekli oluşun sonucunda oluşmaktadır. "Ben" sürekli

¹⁵ Henri Bergson, *Zihin Kudreti*, çev. Miraç Katırcıoğlu (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1986), 135.

¹⁶ Ayşe Eroğlu, *Henri Bergson'un Şuur-Sezgi Kavramları Üzerine Bir Deneme* (İstanbul: Hiper Yayın, 2019), 123

¹⁷ Henri Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, çev. Mustafa Şekip Tunç (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 23-28.

¹⁸ Henri Bergson, *Düşünmek ve Olmak*, çev. Elif Yıldırım (İstanbul: Oda Yayınları, 2019), 9.

¹⁹ Topçu, *Bergson*, 33.

²⁰ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, 29.

olurken değişmektedir ve ruhta yenileşmektedir ancak bu sürekli akan ve yenileşen ruh başka bir deyişle temel ben, kabuk beni değiştirmektedir. Bu değişim kendini karar alma süreci olarak göstermektedir. Bu iki benlik birbirinin içine girmiş ve birbirlerini tamamlayan benliklerdir.

Özgürlük temel bende bulunmaktadır çünkü belirleyici olan akıl değil sürekli oluş ve akıştır, başka bir deyişle şuurdur. Şuur ise eylemden oluşur ve eylem sürenin bir parçası olarak şuurdu ilerlemeyi getirmektedir. Temel ben özgürdür çünkü burada madde ve mekân üzerinden okuma yapılamaz. İnanç ya da estetik duygular ya da diğer insani duygular en özgür olan insani niteliklerdir ve bu nitelikler akıl, mantık ve madde dünyasına ait olan determinizm çerçevesine yerleştirildiğinde, sınırlandırılmış hatta yeniden düzenlenmiş ve kurgulanmış olmaktadır. Bu bağlamda, günümüz maddi yaşamında insanların özgür kalabilmesi olanaksızdır denilebilir.

Bergson, ruh olayları ile beyin arasına mesafe koymaktadır ve birbirlerinden ayırmaktadır. Ruhsal olaylar beynin bir fonksiyonu değildir. Başka bir deyişle, Bergson'a göre beyin dış dünyadan aldığı etkileri sinirler vasıtasıyla bedenin gerekli yerlerine gönderen, merkez konumda bir seçme ve ayırma organdır.²¹ Beyin dış dünyadan sadece eyleme çevirebileceklerini almaktadır ve bunlarda imajlar olmaktadır. Ancak imajlar dış dünya ile tam olarak uyumlu olmayabilir, "ben" burada dış dünyadan kendini ayırabilme yetisine sahiptir.²² O zaman şunu söyleyebiliriz; "ben" ya da şuur dış dünyaya mesafe koyarak kendi dünyasını kurabilir. Hafıza şuur ya da "ben" ile ilgili sürekli akış içinde kendini göstermektedir. Şuur önceki şuur hallerine dönemez ve sürekli geleceğe doğru akmaktadır. Başka bir deyişle, sürekli akış halindeki "ben" hatırlamak için geçmiş hallere de bakamaz. Bergson'a göre geçmiş ruhi yaşamımızın bir parçası olarak kendiliğinden şuura gelmektedir. Ancak bunun için süreye tabi olmak gerekmektedir çünkü geçmişin bir nehir gibi insanın şuuruna akması sürekli oluş halindeki şuurun kendisini kabuk ya da iç taraf içinde konumlandırmasıyla ilintilidir. Bu konuma göre ya da bu konumun yakından uzağa doğru halkalar şeklinde çağrıştırdıkları şuura ya da "ben"e akış yapar ve hatırlama gerçekleşir. Geçmiş, şuur oluş halinde ileriye akarken arkasından ona gelir, geçmiş ve şimdi birlikte geleceğe ama geleceğin bir parçası olarak akarlar. Hatırlama ya da unutma gibi oluşlar maddi dünyanın koşullarıyla ilgilidir. İnsan maddi dünyaya karşı arasına mesafe koyduğu ölçüde geçmiş kendisine gelebilir, dinamik ya da sürekli oluş halindeki hafıza ve şurudan yararlanabilir. Şuurun görevi dinamik hafızanın müphem ve taşkın verilerini pratik hale getirmektir. Zihin hayatı ise dinamik hafızanın görevidir.

1.4. Bergson'un Evrim Eleştirisi: Yaratıcı Tekâmül ya da Hayat Hamlesi

Hayat canlılar silsilesinde yetişmiş bir organizma vasıtasıyla bir tohumdan diğerine giden bir cereyan gibi görünmektedir. Bergson, birlik dairesi içinde yaratıcı bir realiteye inanmaktadır. Bunun adı hayat hamlesidir.²³ Bergson'a göre, "Hayat hamlesi, niçin bütün varlıkları türlü tekâmül boylarına ayırmıştır?" sorusunun cevabı maddenin hayat hamlesine karşı ters akış gerçekleştirmesidir. Başka bir deyişle, hayat kendini yaparken, madde kendini bozmaktadır. Hayat sürekli oluş halinde, canlı bir harekettir ve maddenin çürümesini engeller. Hayatın güneşten aldığı enerjiyi kendi hamlesiyle yeryüzüne saçarak kendini gerçekleştirmesi aslında determinist temelli maddi sistemlerin yanında, özerk yaşam organizmaları yaratmak amaçlıdır ve bunun Bergson'a göre ifadesi hayat hamlesidir.

Süre, daimi oluşu ifade ederken, yeryüzünün her yerinde geçerlidir çünkü yeryüzünde oluşun gerçekleşmediği hiçbir yer yoktur. "Süre" yaratıcı tekâmülün bizzat kendisidir.²⁴ Tekâmül geçmişini hatırlayarak ileriye doğru akıştır, oluştur. Hayat sürekli yeni şekiller ve nevilere yaratan bir hamledir. Yaratıcı Tekâmül, sürede ardışık olmayan, yekpare ve parçalanamaz bir bütünlük içinde gerçekliğin yanı sıra olasılıkların da sürekli yaratıldığı her türlü hayat hamlesidir.²⁵ Süre, insanın dışında yer alan, bölünebilen ve ölçülebilen mekanik ya da matematiksel nicel bir zamana karşı, bölünemez, parçalanamaz nitel bir zamanı ifade ederken, aslında süre yaratıcı tekâmülle birlikte var olmaktadır ve anlamını yaratıcı tekâmülden almaktadır. Hayat birbirinden uzaklaşan tekâmül yollarına ayrılmış tek bir hamlenin devamıdır. Bergson canlı hayattaki türlerin varlığını ve birbirlerinden ayrık oluşlarını içinde yaşanılması için gerekli olan koşullara uyum sağlanmaya çalışılmasının bir sonucu olarak görmektedir. Bu koşullar maddi koşulların direncidir. Bergson hayat hamlesini patlamış büyük bir güllere benzetir. Patlayan gülle zamanla içinden daha küçük güller çıkararak patlar, sonra yine daha küçük güller çıkararak patlar ve günümüze kadar patlayarak gelirler ancak bu patlamalar sonucu saçılmalarına yegâne engel maddedir.²⁶ Bergson'un tekâmül anlayışı dinamik

²¹ Bergson, *Zihin Kudreti*, 72.

²² Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, 38.

²³ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, 44.

²⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, 93.

²⁵ Bergson, *Düşünmek ve Olmak*, 19.

²⁶ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, 47.

bir hareket olarak önce güllerdeki patlama gücüyle sonrasında bu güllerinin çevresindeki maddenin direnciyle açıklanabilir. Hayatın bütün türleri bu çarpışmanın sonucudur. Hayatın bütünlüğü içinde bitkiler, hayvanlar ve insanlar türler olarak bir bütünlük içinde birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bitkinin uyuşukluğu ve hayvanın içgüdü kavramsal olarak zıt olsalar da birbirlerini tamamlarlarken, aynı şekilde içgüdü ve akıl da birbirlerini tamamlamaktadırlar. İçgüdü organik aletler yapıp kullanan melekedir, akıl ise maddi aletler yapıp kullanan melekedir. Bergson, Spencer ve Darwin'in yüzeysel evrim anlayışına da karşı çıkmıştır.²⁷ Bergson'a göre, evrim niceliksel birikimlerin zaman içinde niteliksel değişimlere doğru dönüşme süreci değildir çünkü zaten özünde nitelikselidir. Aksi takdirde evrim kesintili bir süreç olurdu, Bergson'un anlayışında süre dışı kalırdı.²⁸

2. İBRAHİM KALIN'IN DÜŞÜNCE DÜNYASININ ANA HATLARI

Kalın'a göre insan kendi etrafındaki varlıklara karşı kendini efendi olarak görmez ve tahakküm kurmazsa, kendiyle barışık, en önemlisi kendi geleceğini teminat altına alarak özne konumunu yitirmeden, varlığa karşı huzur içinde olabilir. Kalın, insanın eylemlerinin daha yüksek ve aşkın bir çerçevede temellendirilmesi savunmaktadır.²⁹ İnsan varlık dairesinin önemli bir parçasıdır ve bu daire içinde bir anlama sahiptir.³⁰ Modern birey, hayatın anlamını kendisinin özne olma durumunun sonucunda bulduğunu düşünmektedir. O zaman dünya daha bencil ve insan merkezli olmaktadır. Buradaki en önemli husus, insan merkezli olan modern medeniyet düşüncesinin bugün geldiği noktada insanın aklından çok arzu ve hazlarını tatmin eden bir niteliğe dönüşmesidir. Aydınlanma sonrası modernitenin üzerinde yükseldiği ilerleme kavramı bugünün geçmişten daha iyi olacağı ve sonunda insanın mükemmel ulaşacağı düşüncesini ifade etmektedir.³¹ Modernite insanı merkez konuma alırken, sunduğu rasyonellik, etkinlik, verimlilik ve özgürlük gibi bir takım yaklaşımlarla onu insan yapan anlamı ve koşulları ortadan kaldıran bir var olma biçimi dayatmaktadır.³² Madde ile mana, dünyevi zenginlik ile ahlak ve iman arasındaki dengeyi oluşturamayan Batı, sadece materyalizm ve pozitivizm gibi yaklaşımları ortaya çıkararak bütün insanlığın sonunu getirebilecek bir sürece kapıyı açmıştır. Kalın, tarihteki bütün büyük medeniyetlerin bir dini geleneğe dayanarak dünyayı yapılandırdığına ve farklı medeniyet deneyimleri ürettiğine inanmaktadır.³³

Kalın'a göre modern insan maneviyatını yitirmiştir. Bu durumun getirdiği bir takım hasarların psikoloji, sosyoloji, ekonomi gibi modern bilimlerle yok edilmesi amaçlanmıştır ama hasarlar daha da büyümektedir. İnsanın akli, kalbi, vicdani, sezgisi, merhameti parçalara ayrılmıştır. Bilim devriminin en önemli sonucu gerçeğin en küçük parçada yattığı yanılması yaratmasıdır. Bilim devrimiyle her şeyin gözlemlenebilir olması, doğa bilimlerine geniş alanlar açmıştır ve her şeyin açığa çıkarılabileceği ve formüle edilerek insanlığın hizmetine sunulacağı fikri doğmuştur. Gerçeğin en küçük parçada aranması, bütüncül kavrayış imkânını da ortadan kaldırmıştır. Parçaların oluşturduğu bütün, yeni bir anlam düzeyi yaratmıştır ve farklı bir ontolojiye sahip olmuştur.³⁴ Darwin, Nietzsche ya da Freud gibi düşünürlerle göre dünya anlamdan yoksundur. Yaşamı tesadüfler, cinsel arzular, iktidar istenci gibi yıkıcı duygular belirlemektedir. İnsanın özü rasyonel ve erdemli değildir. Ancak hangi şartlar altında olursa olsun, modern insan anlam peşinde koşmaktadır. Buradaki sorun modern insanın anlamdan yoksun olduğu söylenen bir evrende anlam bulmaya mahkûm edilmesidir.³⁵

Düşünmek sonlu bir dünyada kaybettiğimiz ruhumuzu bulmak için ayağa kalkmaktır. Ruh ölümsüzdür ve sonlu dünyayı düşünerek aşar. İnsanın özü sonsuz olanla bağlantılıdır.³⁶ Ancak matematiksel formüllerle temellendirilmiş bir düşünce biçimi gerçekliği baskılamaktadır. Sayılarla kurgulanan doğa anlayışı zorbalıktır. Bu anlayıştaki paradoks eşyanın tabiatı ve zorla şekillendirilmesi arasındaki gerilimdir. Gerçekliğin mühendislik formüllerine göre şekillendirilmesi gerçeğin çok boyutluluğunu tek boyutluluğa indirgemektedir ve bu formüller insanı yabancılaştırmaktadır. En önemlisi ise, formüle edilemeyen ya da hesaplanamayan şeyler büyük varlık dairesi içinde verimsiz ya da gereksiz olarak düşünülmektedirler. Bu bakış açısı hem epistemik hem de ontolojik fakirliğin kaynağıdır. Varlığın ölçüm aletlerine indirgenmesi gerçekliğe yapılabilecek en büyük kötülüktür. Varlığın gerçekliği, insanların zihni melekelerini aşan bir durumdur. Aydınlanma düşünürleri, zihnin aydınlanmasını aklın varlığı aydınlatması olarak kabul ettiler ve hakikati aklın bir işlevine indirgediler. Ancak asıl kaynak varlığın

²⁷ Henri Bergson, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, çev. Mustafa Şekip Tunç (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 159.

²⁸ Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987), 421.

²⁹ İbrahim Kalın, *Barbar, Modern, Medeni* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018a), 49.

³⁰ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 26.

³¹ İbrahim Kalın, *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (İstanbul: İstanbul Yayınları, 2018b), 48-50.

³² Kalın, *Açık Ufuk*, 11.

³³ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 66.

³⁴ Kalın, *Açık Ufuk*, 15.

³⁵ Kalın, *Açık Ufuk*, 19.

³⁶ Kalın, *Açık Ufuk*, 17.

hakikatidir ve akli aydınlatan da varlığın hakikatidir.

Düşünce somut olanı zihinde soyutlar, kavramsallaştırır ve genelleştirir. Bu bir paradokstur çünkü düşünce somut varlık alanında da etkilidir. Düşünce soyut kavram ve kategorilerle çalışmaktadır. Ancak düşünce aynı zamanda somutlaşmak ister ve eyleme yönelir. Bu durum etiği ve estetiği ortaya çıkarır. Düşünce etik ve estetik üzerinden somutlaşarak varlık dairesinde etki sahibi olur. Kelimeler ya da sözler hiçbir varoluşsal deneyimi tam olarak anlatamaz. Kelimelerle anlatılan o halin kendisi değil tasviridir. O hal geride kalarak zihinlerde imgeye dönüşmektedir. Kelimeler de bu imgeyi söylerler. Ama asla deneyimi ifade edemezler. Heisenberg'in belirsizlik kuralında nesnenin konumunu ve hızını aynı ölçemezsiniz, aynı durum kelimeler ile düşünce arasındaki ilişkide geçerlidir. Anı yaşamak ve onu betimlemek iki farklı durumdur. Mutlak ve aşkın olan gözlemlenir ama tarif edilemez.³⁷ Varlık bilgidен önce gelmektedir. Varlıkla ilgili düşüncelerin hepsi soyutlamaya dayalıdır ve bu soyut kavramların dinamik olan varlığı sürekli olarak gözlemlenmesi ve yeniden düşünmesi gerekir. Kalın'a göre zihinsel kategoriler bir film şeridinden dondurulup çıkartılmış gibidir. Bu bağlamda o kare belki en güzel ya da en kötü sahnesi olabilir ama akan film o kareden ibaret değildir. Bütün hakkında bize bilgi veremez. Varlığın dinamizmi olarak gerçeklik, zihinlerimizdeki kategorilerin ya da soyut kavramların her zaman önündedir.³⁸ Modernite öncesi toplumlarda din, bilim, sanat bir bütünlük içindeydi. Dinin yaratılış metafiziği bilimin ve sanatın tamamlayıcı yaklaşımıyla bir bütünlük içindeydi. İnsanın kendi bütünlüğünü kavrayabilmesi doğanın içindeki derin uyumu anlayabilmesiyle mümkün olabilir. Modern dönemde bu bütünlük yitirildiği için bilgi türleri çoğalarak parçalanmış ve birbirlerinden koparak kaosu parçasına dönüşmüşlerdir.³⁹ Kalın'a göre bir şeyi anlamak için akıl tek başına yol gösterici olamaz. Akıl sadece rasyonel düzeyde değerlendirilirse yozlaşır çünkü rasyonalizm hesaplama üzerinde kurulu bir düzendir. Rasyonel olan faydalı olana indirgenir. Oysa meselenin özüne inmek daha iyi anlayabilmek için daha geniş bir düşünce sistemine başka bir deyişle farklı düşünme ve bilme tekniklerine ihtiyaç vardır. Sokrates'in dediği gibi eğer kişi meselelerin sadece insan zihniyle kavranabileceği ve hiçbir şeyin aklın ötesinde olamayacağını düşünüyorsa, o kişi irrasyonel yani akıl dışıdır.⁴⁰

Dua etmek yaşamın anlamı üzerine düşünmektir. Tanrıya inanmak dünyevi meselelerin sonu olmadığını görmektir, yaşamın anlamı sorusunu anlamaktır. Yaşamın anlamı dünyanın dışında yer almaktadır. Başka bir deyişle yaşamın dayandığı kaynak Tanrı'dır. Tanrıya inanmak yaşamın anlam sorunsalının anlaşılabilmesini sağlamaktadır.⁴¹ Dünya olgular üzerinden anlamlandırılmaz, dünyanın içinden de anlamlandırılmaz çünkü anlam dünyanın kendisidir başka bir deyişle Tanrı'dır. Modern bilim insanının en büyük sorunu sahip olduğu ölçüm araçlarıyla ölçülemeyen her şeyi metafizik olarak kabul etmesidir. Her varlık kendine uygun bilme yöntemi gerektirir. Ölçülemeyen ve yok sayılan şeyler aslında büyük varlık dairesinin parçasıdır. Delilin yokluğu, yokluğun delili değildir. Yok sayılan şey ölçüm araçlarıyla varlığına ulaşamayan şeylerdir. Kalın'a göre bilme aracı, bilinmek istenen varlığın mahiyetine ve aşamasına uygun olmalıdır.⁴² Kalın kendi düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koyar; "Allah'a kulluk etmek bize anlamlı ve iyi bir yaşamın temel imkânlarını sunar. İnsanı kendinden aşağı olan para, güç, makam, heva ve heves gibi aldatici ve yıkıcı güçlere karşı korur. Allah'a gerçek manada kul olan kişi, başka hiçbir şeyin kulu ve kölesi olamaz. Bu manada kulluk özgürleştirir. Kulluk bizi özgürleştirirken hayatımıza anlam katar."⁴³ Toplumsal değerlerimizi rafa kaldırarak Batı'ya yöneldiğimizde ise, hem kendimize hem de topluma karşı yabancılaşan, hangi kültüre ve medeniyete ait olduğunu bilmeyen savrulmalar ve ruhsal problemler kaçınılmaz olacaktır.⁴⁴

2.1. Kalın'ın Modern Zihniyet Eleştirisinde; Akıl Ve İnsanın Özne/Tanrı Hali

Kalın, modern Avrupa toplumlarında aklın araçsallığını eleştirirken, insanın özne ve doğanın nesne olarak konumlandırılmasını ve modern insana yarı Tanrısal güç atfedilmesini eleştirmektedir. Molla Sâdra'nın İslam felsefesine yönelik düşünce yapısı ve tasavvufi birikimi Kalın'ın varlık tasavvuru anlayışında önemli dönüm noktalarından biridir. Sadrâ, varlığa yönelik yaklaşımında bir şeyi bilmenin o şeyin mahiyetiyle, genel suretiyle ya da varlığın kendisi veya zatı ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵ Aydınlanma sonrası rasyonel düşünce modern insanın algısını oluşturmuştur ve mekanik-teknik bir medeniyet ya da duygusuz, ölü bir kültür ortaya çıkmıştır. İnsan faydacı ve araçsal bakış açısıyla çatışmacı ve tahakküm edici konuma gelmiştir.

³⁷ Kalın, *Açık Ufuk*, 52.

³⁸ Kalın, *Açık Ufuk*, 92.

³⁹ Kalın, *Açık Ufuk*, 101.

⁴⁰ Kalın, *Açık Ufuk*, 104.

⁴¹ Kalın, *Açık Ufuk*, 145.

⁴² Kalın, *Açık Ufuk*, 159.

⁴³ Kalın, *Açık Ufuk*, 164.

⁴⁴ İbrahim Kalın, *Gök Kubbenin Altında* (İstanbul: Mecra Yayınları, 2022), 87.

⁴⁵ Murat Demirkol, "Molla Sadra'nın Epistemolojisinin Ontoloji ve Mantıkla İlişkisi", *Journal of Analytic Divinity* 1/1 (2016), 165-167.

Teknoloji insanlık tarihinin her aşamasında bulunmaktadır ve bu sadece Aydınlanma sonrası Batı'ya ait bir olguymuş gibi düşünülmemelidir. Ancak bugün, Batı sahip olduğu teknolojiyle sadece doğa üzerinde üstünlük kurmamaktadır, yaşamın her alanını etkileyerek bireysel ve toplumsal yaşantımızı kökten dönüştürmektedir. Artık yaşamda faydacı olmayan ve tahakküme dayanmayan bir ilişki biçimi bulmak olası değildir. Teknoloji aracılığıyla insanın kendi ürettiği şeylere yabancılaşması irrasyonel bir tercihtir.⁴⁶ Kalın'a göre doğa anlam ve değerden arındırılıp, araçsal akıl ile açıklanmaya çalışılırsa insan ve doğa arasındaki ilişki mülkiyet ilişkisine dönüşür. Başka bir deyişle insan doğaya karşı yabancılaşmaktadır ve kendi ürettiği yalnızlığa gömülmektedir ve büyü bozulmuş dünya; onun, hiç bir harici kaynağa başvurmadan yeni anlam formları üretmesini motive etmektedir. Fizikalize edilmiş, sırlarından ve anlamlarından arındırılmış ve ölü madde haline getirilmiş bir evrende bulunmak, insanı "self-referential" olmaya götürmektedir. Self-referential olma hali modernitenin temel güdüsüdür. Böyle bir evrende bireyin var olması ve bu evrene ait bireyin ürettiği medeniyetin meşruiyet kazanması için evrenin değer yüklü niteliklerinden arındırılması gerekir. Kalın'a göre en büyük kırılma, doğanın efendisi olarak oluşturulan yeni insan kavramını temellendirmek için gerekli olan yeni evren anlayışıdır.⁴⁷ Modern anlayışta, dünyada anlamı belirleyen tek varlık bilen ve arzulayan özne olmuştur. Bu sonuç, aynı zamanda sekülerleşme sürecinin kaynaklarından biridir. Modern insan, aşkın bir anlamı reddederek kendi içine dönmektedir ve bu içe dönüşte benliğinin formlarının kendi dışına yansıtılarak yeniden inşa sürecinin hem üreticisi hem de düzenleyicisi olmuştur. Modern yaşamda gündelik hayat kutsanmıştır ve insan gündelik hayatta hapsolmüştür. Gündelik hayatta insanın varoluşu, tüketim kültürü tarafından belirlenmektedir. Böylece gündelik hayat niceliksel ve faydacı bir konuma indirgenmiş ve Aristoteles'in iyi hayat olarak tanımladığı erdemli yaşamı gölgelenmiştir. Aristoteles'e göre birinci tür hayat insanların yeme, içme gibi temel ihtiyaçlarını ifade etmektedir ve amaç iyi hayata ulaşmaktır. İyi hayat, insanın ahlaklı bir yaşam için kendini olgunlaştırmasıdır. Aklını ve vicdanını toplumun iyiliği için kullanmasıdır. Aristoteles'e göre, hayvanlar ve köleler hayatla uğraşırken, şehirde yaşayan akıl ve erdem sahibi olanlar iyi hayatı yaşamaya çalışırlar. Kalın'ın düşüncesine göre, Polisin yani medeniyetin yaşandığı şehrin amacı insanın bu iyi yaşama ulaşmasını mümkün hale getirmektir. Medenileşme süreci irrasyonel güdülerin kontrol altına alınmasını ve şiddetin bir ilişki ve iktidar aracı olmaktan çıkarılmasını ifade etmekteydi. Böylece sosyal, ekonomik, kültürel ve politik alanlarda ilerleme sağlanabilecekti. Ancak aksine, modernite irrasyonel ve şiddet içeren yaklaşım ve davranışları sistematik hale getirmiştir. Örneğin, islamofobik, ırkçı, yabancı düşmanı, göçmen düşmanı yeni akımların meşrulaştırılması aynı irrasyonel yaklaşımın sonucudur. Kalın, "Milyonlarca Yahudi'nin öldürülmesi, modernite tarihinde istisnai bir sapma mıdır yoksa moderniteyi üreten zihniyetin bir ürünü müdür?" sorusunu sormaktadır. Kalın'a göre, asıl sorun 1940'larda gerçekleştirilen Yahudi soykırımı ve 1990'larda Sırp larca gerçekleştirilen Bosna katliamlarının görmezden gelinmesi ve bu cinayetleri meşrulaştıracak siyasi, askeri, ekonomik, fikri ve ahlaki gerekçelerin üretilmesidir. Kalın, bu tür vahşetlerin modernitenin zorunlu sonucu olamayabileceğini söyleyenlere, insanların düşünüş tarzının bu tür katliamların gerçekleşmesini sağladığını ve bu düşünüş tarzının da araçsal aklın sunduğu zihniyet kalıplarının ve pratik araçlarının sayesinde mümkün olduğunu söylemektedir. Filistin halkının katledilmesi ve işgalin meşrulaştırılması Kalın'a göre modern medeniyetin ya da barbarlığın diğer bir örneğidir. Yahudi ve Bosna soykırımları, Filistin'de yapılan katliamlar şiddeti, barbarlığı, baskı ve tahakkümü sistemleştiren aynı mekanizmanın ürünleridir.⁴⁸ Özgür birey ve rasyonel toplum Aydınlanma sonrası Batı medeniyetinin en önemli idealiydi ancak modern medeniyetin kendi pratikleriyle anlamsız hale gelmiştir.

2.2. Kalın'ın Modern Zihniyet Eleştirisinde; Sömürgecilik ve Evrimci Anlayış

Kalın'ın eleştirileriyle dikkat çektiği diğer bir husus modern Avrupa zihniyetindeki sömürgeci anlayış ve evrimci yaklaşımdır.

19. yüzyıl Avrupa devletleri, kendilerine demokrat ancak dünyanın geri kalan bölgelerindeki insanlara barbarca bir tutum sergilemişlerdir. Buradaki en hassas konu, modern Avrupa zihniyetinin bu durumu, ahlaken ve vicdanen meşrulaştırmak için medenileştirme kavramına başvurmasıdır.⁴⁹ Avrupa maddi, teknik ve bilimsel seviyeyi medeniliğin ve ıllıklığın temel kriterleri olarak tanımlamıştır. Kalın'a göre, Batılı olmayan toplumların ilkel ya da barbar görülmesi modern Avrupa'nın sömürgeciliğinin ve Avrupa merkezliliğinin sonucudur.⁵⁰ Batı düşüncesinde, kendinin dışındaki olayların değerlendirmesinde, Avrupa-merkezci bakış açısının hâkim olması, diğer toplumları öteki olarak dar bir perspektifle değerlendirilmesi sonucunu getirmektedir.⁵¹ Avrupa, sömürgeciliği meşrulaştırmak ve kendi hegemonyasını oluşturmak için, Batılı özellikle Hristiyan

⁴⁶ Lewis Mumford, *Technics and Civilization* (NewYork: Harbinger, 1963), 6.

⁴⁷ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 123-124.

⁴⁸ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 30.

⁴⁹ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 31-32.

⁵⁰ İbrahim Kalın, "Batı'daki İslam Algısının Tarihine Giriş", *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi* 15 (2003), 51.

⁵¹ Kalın, *Gök Kubbenin Altında*, 78.

olmayan toplumlari, medeni olmayan toplumlar olarak tanımlamıştır.⁵² Bu tanımlamanın önemi, dünyanın daha iyi bir yer olabilmesi için bu medeni olmayan toplumların, medeni olan modern Avrupa tarafından medenileştirilmesi düşüncesinin bir görev olarak addedilmesini sağlamasıdır.

Darwinizm'in doğal seleksiyon düşüncesine göre biyolojik açıdan zayıf ırkların sömürgeci bir gücün altına girmesi normal bir durumdur. Türler ve ırklar hiyerarşisi ve en güçlünün hayatta kalması düşüncesi medeniyetin ve ilerleme ülküsünün en önemli itici gücüdür. Beyaz adam bütün dünyaya hükmetmesi için yeterli üstünlük vasıflarına sahiptir. Aynı şekilde, başka bir evrimci olan Gustav Le Bon, Avrupa'nın kültür ve medeniyet olarak son derece yetersiz olan Doğulu toplumları ve diğer aşağı olan toplumları zorla medenileştirmesi gerektiğini söylemektedir.⁵³ Sömürgecilik, evrimcilik ve ilerlemeci tarih anlayışı, geleneksel ya da ilkel toplumların ancak dışarıdan müdahalelerle dönüştürüleceği düşüncesini içinde barındırmaktadır. Bu düşünceye göre, ilkel adam büyünlük, hurafelerin, dinin etkisi altındadır ve bilim, sanat, felsefe yapamaz. Modern insan ise, rasyonel temelde kendi alanını yaratarak kültür ve medeniyet inşa etmiştir. John Stuart Mill'e göre, olgunluk düzeyine ulaşan bir topluma baskı yapılması kabul edilemezdir. Ancak olgunluk düzeyine kadar despotizm ve gerektirdiği işgal, baskı, kültürel olarak bozma gibi politikalar meşru ve zorunludur. Kalın, Hindistan ya da Arap yarımadası ya da Afrika'nın Mill'in zihnindeki olgunluk düzeyi ile olan bağlantısını sorgulamıştır. 19. yüzyılda, Avrupalı aydınların önemli bir bölümü Mill gibi düşünmektedir. Esasen, diğer toplumları kendilerine karşı bir düşman olarak düşünmelerinden dolayı ötekileştirdikleri bu toplumların ya kendilerinin yönetebileceği bir yapıda olması gerektiğini ya da yok edilmesi gereken düşmanlar olarak değerlendirmektedir.⁵⁴ Batı özgür, demokrat bir dünya hayal ettiğini söylerken, Batı dışı toplumlara karşı ahlaksız ve barbarca davranmaktan çekinmemektedir. Hatta bunu onların iyiliği için yaptığını ifade etmektedir. Kalın'a göre, bu duruma şaşırılmaması gerekir; çünkü Aydınlanma aklının varlık düşüncesi ontolojik, epistemolojik ve tarihsel olarak insanlığın ulaşabileceği en üst düşünce seviyesidir. Kalın, Aydınlanma aklıyla Hint, Çin ya da diğer büyük medeniyetlerin anlaşılması ve kavranmasını beklemediğini ifade etmektedir. Çünkü kendini evrenin merkezine koyan zihinsel yapının, kendi dışındaki varlıkları anlamakta sınırlı kalması aşikârdır. Batı, kendini üstün bir medeniyet olarak addetmiştir.⁵⁵ Kendinden aşağı gördüğü toplumların insanlarını teşhir etmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa ve Amerika'da insanat bahçeleri bu teşhirlere önemli örneklerdir. Bu bahçelerde, modern akla göre gelişmemiş insanlar sergilenmekteydi. Afrika'dan, Uzak Doğu'dan getirilen insanlar; yarı insan yarı hayvan muamelesine maruz kalırken, Avrupalılar'a göre bu yabanilerin onların dokunuşuna ihtiyacı vardı ve yaptıkları son derece asildi. Etnoloji, antropoloji ve biyoloji bu getirilen insanlar üzerinde çalışırken, beyaz ırkın üstünlüğünü kanıtlamak için çalışmalar yapıyordu ve bu ırkçılık olarak görülmemekteydi.⁵⁶

2.3. Kalın'ın Modern Zihniyet Eleştirisinde; Medeniyet ve Sekülerizm

Medeniyet kendi içinde Avrupa aklı ve tarihini ifade etmektedir. Aydınlanmayı yaşamamış ve modernleşmemiş toplumlar medeniyet anlayışının dışında bırakılmıştır. Avrupa merkezci kültür ve tarih betimlemeleri hiyerarşik medeniyetler, kültürler tipolojisini üreterek medeniyeti Avrupa merkezci düşüncesinin temel kavramlarından biri haline getirmiştir. Medeniyet, Batı'da "ben"i ifade etmektedir. Bu anlayış, bilincin bir parçası olarak, Batı toplumunun kendi dışındaki diğer toplumlara göre kendini üstün görmesini ifade etmektedir. 19. yüzyıl ile işlev kazanan "ben" merkezci bakış açısı Batı'nın modern bir medeniyet olduğu düşüncesini zihinlere kazımıştır.⁵⁷ Batı toplumu, medeniyet kavramı içinde aslında kendi karakterini ve gurur duyduğu şeyleri; teknolojisini, tutum ve davranışlarının tabiatını, bilimsel bilgisini ya da dünya görüşünün gelişmişliğini ve diğer birçok şeyi tanımlamaktadır.⁵⁸ Medeniyet sadece bilim ve teknikle ya da ticaretle, serbest piyasayla tanımlanarak, medeni olmanın ölçüsü sadece Avrupa'ya özgü modernite tarafından belirli reçetelerle belirlenmiştir. Kalın, Avrupalıların modernite çerçevesinde, kendi dışındakileri kendi ölçülerine göre tanımlamalarına ve kategorileştirmelerine karşı çıkmaktadır.⁵⁹

Yaşamı seküler bir anlayışta gören ve yeniden kurmak isteyen Avrupalı aydınlar için medeniyet kavramı önemli bir fırsat teşkil

⁵² Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 39.

⁵³ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 81.

⁵⁴ Esen Kunt - Şehzade Sapaz, "Batı ve Öteki", *İstanbul Kültür Üniversitesi Dergisi* 3/1 (2005), 63.

⁵⁵ M. Sadık Acar, "Medeniyetler Çatışması mı, Menfaatler Çatışması mı?", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18/2 (2003), 38.

⁵⁶ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 83.

⁵⁷ Mehmet Yüksel, "İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 72/11 (2014), 195.

⁵⁸ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 81.

⁵⁹ Kalın, *Gök Kubbenin Altında*, 80.

etmiştir. Medeniyet kavramı kilise güç kaybettiğinde daha da güçlenmiştir. Medeniyet, kendi varlık ve söylem alanlarını inşa ederken, tüm alanlardaki sekülerleşme süreci medeniyetle ilgili yeni alanları da meşrulaştırmaktadır. Dinî inançlar, bireyin yaşamını ve gündelik hayatını düzenleyen, toplumun ahlâki açıdan bir bağlayıcı tarafından kontrol altına alınmasını sağlayan manevi değerlerdir.⁶⁰ Kalın'a göre, seküler bir yaşam düşüncesi zayıf bir anlayışın ürünüdür ve modern hayat seküler bir din olarak addedildiğinde anlamını kaybetmektedir.⁶¹ Kültür ve medeniyet tarihine bakıldığında toplumların temelinde din olgusunun yer aldığı görülecektir. Din, geri plana alındığında, ona bağlı diğer unsurlar da değişmeye başlamaktadır.⁶² Dünyayı imar etmek ile dünyanın ötesine geçebilmek arasındaki dengenin doğru bir şekilde kurulması gerekmektedir. İnsan yapısı olan, içinde rasyonaliteyi barındıran ve kesinlik arz eden modern hayat anlayışının anlamlı olabilmesi için metafizik bir temele ihtiyacı vardır. Kalın, yazılarında modernleşmeyi ve medenileşmeyi aynı anlamda kullanmıştır ve Kalın'ın ifadesiyle, İslam ve medeniyet arasındaki ilişki son derece ehemmiyetlidir. İslam kendi başına bir medeniyettir ve modernitenin ya da modernitenin üreticisi ve küreselleştiricisi olan Batı Avrupa medeniyetinin insanlara sunduğu hayatın içinde değerlendirilemez.

Kalın, Avrupa'nın geçirdiği dönüşümün benzerini İslam medeniyetinin de geçirdiğini ifade etmektedir. Mezopotamya ve Nil vadisinde tarım ve hayvancılık alanında görülen teknik ilerlemeler, el sanatlarındaki gelişim ve ticaretin özellikle Mekke ve Medine gibi şehirlerden dışa doğru gelişerek yayılması; coğrafi sınırların gelişmesiyle, İslam medeniyeti de kendi küresel ticaret yollarını oluşturmuştur. İslam medeniyeti, Müslüman tüccarlarla ticareti başarılı bir şekilde yönlendirmiştir.⁶³ İslam medeniyetinin sınırlarının gelişmesi ve birçok farklı toplumu içinde barındırmasına rağmen, refahın yaygınlaşması ve adil paylaşımıyla insanlar huzur ve barış içinde yaşamışlardır. İslam anlayışında, dünya geçici bir oyun ve eğlenceden ibarettir. İslam, dünyadan kaçmaz, sadece dünyayı varlık hiyerarşisinde doğru bir yere oturtur. Esas hedef, insanın dünyaya köle olmadan onu dönüştürmesidir. İnsan varlıkta ve yoklukta şükretmelidir. İnsanın helal yollardan para kazanmasını ve kazancını insanlığın yararına olan hedefler için kullanması, insana hem bu dünya da hem de ölümden sonraki yaşamda manevi bir merteye kazandıracaktır. Ahlak ve erdemden vazgeçmeden, özgürlükleri feda etmeden bir kültür ve medeniyet kurulabilir. Doğayla kavga etmeden ve yaratılışa karşı çıkmadan da medeni olunabilir. "Medenileşme" beşeriyetten insaniyete geçiş sürecidir.⁶⁴ Kalın, Kur'an'dan referans verir ve beşer ve insan kavramları üzerinden iki farklı varlığı ifade eder. Beşer insanın maddi ya da sonlu yönünü işaret eder. Hayvan ile insan arasında kalan bir varlık düzeyidir. İnsan ise, akıl ve erdem mertebesine yükselmiş bireyi ifade etmektedir. İnsaniyet mertebesinde insan maddi varlığının farkında olmakla beraber daha büyük bir gayesi olduğunun ve bu gayenin aynı zamanda bir parçası olduğunu bilmektedir. Medenileşme değer ve ahlak temelinde ele alınmalıdır. Bu bağlamda, medenileşme beşer olmaktan insan olma mertebesine yükselme sürecidir diyebiliriz. Bunun bir sonraki aşaması Ademiyettir. Hz. Âdem kâmil insanı temsil etmektedir. Âdem olan insan, sonlu bir dünyada sonsuz hakikate kement atmış kişidir. İnsan nur ve zuhur ile mânâsını ortaya çıkarırken çevresini de nurun iyiliğiyle, güzelliğiyle ve doğrularıyla aydınlatmaktadır.⁶⁵

2.4. Kalın'ın Modern Zihniyet Eleştirisinde: Özgürlük

Kalın, özgürlük kavramını ifade ederken modernitenin sağladığı özgürlük anlayışını eleştirmektedir. Çünkü Kalın'a göre, modernite özgürlüğü sınırlama olmaksızın tercih yapma eylemi olarak tanımlamaktadır. Seçme özgürlüğü, modernitenin en temel özelliğidir. Özgürlük alanı seçenek sayısı arttıkça genişlemektedir. Burada en hassas konu, neyin seçildiği değil, bir şeyin seçilmesidir. Modern özgürlük anlayışı, anlamı dışarda bırakmıştır. Seçimi yapılan şeylerin hepsi anlamlıdır çünkü seçilmişlerdir. Başka bir deyişle, bireyin seçme özgürlüğünü yansıttıkları için anlamlıdır. Oysa gelenek özgürlüğe değil, anlama vurgu yapmaktadır. Bireyin, özgürlüğünden önce anlamlı yaşaması gerekir. Eğer bireysel ve toplumsal yaşam anlam kazanacaksa özgürlükler kısıtlanabilir.⁶⁶ Modern olmak, anlam verme iddiasında bulunan geleneğin sınırlarından kurtulmak demektir. Modernitenin özgürlük kavramı düzen düşüncesiyle çelişmektedir. Düzen belirli kuralları gerektirmektedir ve bu kurallara uyulması zorunludur. Bu bağlamda Kalın, seçme özgürlüğünün de sınırlandırılması gerektiğini düşünmektedir.⁶⁷ Rasyonalite ve özgürlük arasındaki gerilim, medeniyet ve düzen kavramlarıyla özgürlük alanı arasında ortaya çıkmaktadır. Modernite içeriği esas almak yerine süreçsel bir özgürlük tanımı yapmaktadır. Böylece insanın yaşamına ilişkin anlamı kendi tercihleriyle oluşturmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle, anlamın kaynağı her tür ilişkiden ve bağlamdan soyutlanmış

⁶⁰ İbrahim Kalın, "Dinî ve Bilimsel Enstrümentalizm: Çıkmazlar, Çözüm Arayışları", *Divân Disiplinlerarası Çalışma Dergisi* 1 (1996), 107-118.

⁶¹ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 27.

⁶² İbrahim Kalın, *Perde ve Mânâ* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2022), 91.

⁶³ Abdurrahman Kurt, "İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2008), 40.

⁶⁴ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 75.

⁶⁵ Kalın, *Açık Ufuk*, 73.

⁶⁶ Kalın, *Açık Ufuk*, 161.

⁶⁷ Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 154.

insanın kendisidir. Modernite anlam değil, sadece özgürlük vadetmektedir. Sistem insana özgürlük vermektedir ancak varlığı ve yaşamıyla ilgili tüm sorumluluğu da ona yüklemiştir. Gelenek insanı değerlendirirken daha geniş bir alanda değerlendirmektedir ve atomize edilmiş sosyal yapı modellerini kabul etmemektedir. İnsan bir bütünün uyumlu bir parçası olduğunda, yaşamı anlam kazanır ve bütünün içinde rasyonel bir varlık haline gelir. Burada özgürlük sınırsız tercihlerle tanımlanmaz. Özgürlük, bütünlüğün içinde kendini gerçekleştirebilme potansiyelini ifade etmektedir. Modernite, anlamdan yoksun bir özgürlük sunarken, gelenek özgürlüğe anlam katmaktadır. Başka bir deyişle, özgürlük ve anlam iki karşıt kutup oluştururlar. İki seçenek vardır; ya özgürlüğü seçerek anlamı kendiniz üretirsiniz ya da anlamı seçerek özgürlükleri kendi iradenizle kısıtlamayı tercih edersiniz. Bu iki seçeneğin dışında başka bir seçenek olmamakla beraber, aralarında çatışma ilişkisi olmak zorunda değildir. Çünkü Mevlana'ya göre, özgürlük ancak bir anlama doğru yöneldiği ya da anlamla buluştuğu zaman mümkün olan şeydir. Özgürlük, negatif anlamda engelleri aşmaktır ama pozitif anlamda gökyüzüne doğru uçmaktır.

3. KALIN'IN MODERNİTE ELEŞTİRİLERİNİN BERGSON'UN FELSEFESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kalın'a göre modern insan kendini evrenin merkezinde yarı Tanrısal bir güç atfederek konumlandırmaktadır ve bu konumun verdiği ufukla kendi dünyasını inşa etmektedir. Ancak bugün modern insan yalnızlığa kendini esir etmiş ve hazlarının peşinden koşan, atomize bir varlığa dönüşmüştür. Her ne kadar maddi olarak belirli bir tatmin yakalasa da manevi değerlerini kaybetmiş modern insan, kendi oluşturduğu dünyayı anlamlandırmaya çalışmakta ve ruhsal olarak daha derin uçurumlara yuvarlanmaktadır. Burada modern insan, kendisinin bir parçası olduğu evreni salt akıl üzerinde temellendirmesi dolayısıyla kendisiyle ilgili sorunlar yaşarken, bu sorunsal bakış açısını dünyanın geri kalanına da yaymaktadır. Anlam, modern insanın zihni tarafından üretildikçe, gerçek hayattan uzaklaşmakta ve birey tek başına kalmaktadır. Bilimsel devrim ve sonrasında Aydınlanmayla evrenin bütünlüğünden uzaklaşmıştır. Her şey en küçük parçalara ayrılmakta, bütünsellikten koparılmaktadır. Oysa anlam evreninin bir bütün olarak düşünülmesinden ortaya çıkmaktadır. Modern insan anlamı kendi zihinsel kategorilerinden oluştururken, aslında bu dünyaya geldiğinde zaten var olan anlamın, başka bir deyişle Bergson felsefesinde sürenin içine gelmektedir.

Bergson felsefesinde Kalın'ın moderniteye getirdiği eleştirilerin odağında olan sadece akıl ile kavranamayan başka bir dünyayı ortaya koymaktadır. Bu dünya modern anlayışın getirdiği zaman anlayışına karşı süreyi ve aklın karşısına ise, sezgiyi koymaktadır. Modernite Tanrının sonsuz zamanını bölerek zamanı mekâna indirmiş ve parçalara ayırarak kurgulamıştır. Zaman çizgisel ve mekanik hale gelmiştir ve en önemlisi rasyonel ve sekülerdir. Modern insanın rasyonelleşerek ya da faydacılık esasında aklını kullanarak, tanrıdan bağımsız bir şekilde özne olarak kendini konumlandırması özünü unutmaya yol açmıştır. Bergson ve Kalın'a göre sadece akla yatkın olan gerçek olmaktadır ki bu yaklaşım, insan aklını tek belirleyici konuma getirmektedir ve diğer akla uygun olmayan ya da hesaplanamayan her şey akıl dışı kabul edilmektedir. Böylece modern insan her şeyi kapsayan ve bütünselliği ifade eden hakikatin başka bir deyişle sürenin dışında kalmaktadır. Kalın, modernite içinde anlam aramanın gereksizliğini ifade etmiştir. Kalın'ın bu düşüncesinin temelini Bergson'da bulabiliriz. Bergson anlamın modernitenin ürettiği rasyonel zamanda değil, sürenin kendisinde olduğunu söylemektedir. Sürenin öncesi ya da sonrası yoktur çünkü bir bütündür, parçalanamaz ve ayrıştırılamaz. Süre daimi değişimi ve sonsuzluğu ifade etmektedir. İnsanın süreyi yaşaması modern zamana karşı kendi ruhunu kurtarması ve özgürleştirilmesi demektir. Ancak süreyi yaşamak için Kalın'ın da ifade ettiği gibi insanın modernitenin sunduğu yaşam tarzından uzaklaşması ve kendi içine dönebilmeye niyet etmesi gerekir. Nitekim bu niyet aklın kullanımıyla başlamaktadır ancak aklın sınırları vardır. Bu sınırların sonrasında hayat hamlesinde sezgi etkinleşmek zorundadır. Sezgi, modern dünyaya ait olan aklın ötesinde insanın ruhuyla ilgilidir. Bu bağlamda modern dünyayla karşıtlık ilişkisinde yer alır. İnsan sezgisiyle kendini tanıyabilir ve sonsuzluğun ya da sürenin farkına varabilir. Süre sezgiyi gerektirir ve ona dinçlik kazandırır, sezgi ise, sürenin içinde kalınmasını sağlamaktadır. Hareket halindeki sürenin bilgisi, içgüdü'nün bir noktaya kadar devamı olan sezgiyi bütünler çünkü sürenin bilgisi hakikatle bütünsellik içindedir. Sürenin bilgisine ulaşan insan, onu modern "benden" uzak tutacak sezgiyle tanıştır ve böylece yaratıcı tekâmül düşüncesine ulaşılabilir. Modern yaşam, insanı rasyonel zamanın içine hapsederek, kavram ve sembollerle onu dönüştürmektedir. Süre bilinci ve sezgi insanı bu yabancılaşmadan kurtarmaktadır ve özgürleştirmektedir. Kalın'a göre modern insan hayatını üretmeye başladığında, kendini de efendi pozisyonuna yerleştirmektedir. Doğaya üstünlük kurdukça ya da yaşam gizemini kaybettikçe, insan da canlılığını kaybetmektedir. Kendini dünyanın efendisi olarak görmeye başlayan modern insan daha barışçıl bir dünyayı hayal ederken arkasında başta Yahudiler ve Bosnalı Müslümanlar olmak üzere Afrika, Ortadoğu ve Akdeniz'de milyonlarca insanın katledildiği acı dolu hatıralar bırakmıştır. Modern insanın sürekli huzursuzluk hissetmesi, aklın sürekli kavram ve semboller üzerinden modeller üretmek, modern insanın düşünce yapısını hegemonya altına almasındandır. Modern bilim sezgiyi öldürmüştür ve yerine akli geçirmiştir. Artık şuurdan öte, sistemle uyumlu, sürekli sistemin gerektirdikleri doğrultusunda kendini yenilemek zorunda kalmış, hayallerini ve ideallerini kaybetmiş, maneviyattan yoksun

depresif bir modern insan kişiliği ortaya çıkmıştır. Hem Kalın hem de Bergson modern akılcılığı belirli bir noktaya kadar önemli bulmaktadırlar ancak sadece akıl yoluyla evrenin, insanın aklını aşan bütünselliğinin açıklanmasını olası görmemektedirler. Her iki düşünür de anlamın bu dünyanın içinde üretilmediğini, dışarıdan dünyaya geldiğini düşünmektedirler. Anlam, evrendeki tüm varlıkların bir harmoni içinde oluşturduğu bütünsellikte kendini bulmaktadır.

Modern insan özgürlük adına yeni bir seküler dünya inşa etmek istemiştir. Kalın, seküler anlayışa karşı bir duruş sergilemektedir. Kalın'a göre, yaşamı olumlu anlamda düzenleyen manevi değerlerdir. Dinden uzaklaşan bir toplum yavaş bir şekilde ve içten içe çürümeye mahkûmdur çünkü hemen hemen tüm büyük medeniyetlerin temeli bir dine dayanmaktadır. Modernitenin oluşturduğu "ben" zamanın bölünmüşlüğü içinde oluşturulan ve mevcut düzenle uyumlu kurgusal bir "ben" olmak zorundadır ancak Bergson'da şuur özgürdür çünkü sonsuzluğu ifade eden sürenin içinde şuur kendini bulmaktadır, böylece sürekli kendini oluşun içinde yenileyen şuur zamanın ötesine geçmekte ve sınırların üzerine çıkmaktadır. Modern "ben" özne nesne ayrımından şuur ise, özne nesne bütünlüğünden kendini oluşturmaktadır. Şuur sezgiye ulaşarak kendini oluşturmaktadır. Kalın'ın düşüncesine göre insan, kendi iç sesini dinlemeli ve sürenin içinde özgür bir şekilde yaşaması için modern düzenin zorunlu kıldığı çıkar ilişkilerinden kendini uzaklaştırmalıdır. İnsan, sezgiye ulaşarak sürenin bir parçası olmak ve şuurunu dinamik kılmak istiyorsa, öncelikle süreyi yaşayabileceği bir yerde kendini konumlandırmalıdır.

Kalın'ın özgürlük anlayışı modernitenin sunduğu sadece seçim yapabilme eyleminin ötesindedir. Kalın, seçilen muhteviyatının belirleyici olması gerektiğini düşünmektedir. Gelenek özgürlüğe anlam katmaktadır çünkü Kalın'a göre özgürlük Bergson'un söylediği gibi bütünün içinde insanın kendini gerçekleştirebilmesidir. Bu bağlamda insan bütünün sınırları dâhilinde özgürdür. Özgürlük belirli sınırlamaları da içinde barındırmaktadır. Bu sınırlamalar insanın anlamın bir parçası olmasını ya da aklın ötesinde Bergson'un felsefesini oluşturan sezgi yoluyla sürenin bir parçası olmayı gerektirmektedir. Madde dünyasında akıl özgürlüğü kendi belirlediği ölçütler üzerinden kavramsallaştırmaktadır. Bu bağlamda, aklın modelleri üzerinden belirlenen özgürlük gerçek bir özgürlük değildir. Bergson, gerçek özgürlüğü sürenin içinde sezginin yol gösterdiği şuurda tanımlamıştır. Bergson, akıl temelinde modern benliğe karşı sürenin parçası olan temel benliğin madde ve mekânın dışında konumlanması dolayısıyla daha özgür olduğunu ifade etmektedir. Burada akıl sezgiye dönüşmektedir ve böylece sonsuz oluşla bütünleşmektedir. İnsanın düşünceleri, duyguları, yaratıcılığı gibi nitelikleri madde dünyasına ait determinist bir anlayışa mahkum edilirse, o insanın özgürlüğünden bahsedemeyiz. O zaman Aydınlanma sonrası modernite insanları özgürleştirmek bir yana insanlar üzerinde hegemonya kurmuştur diyebiliriz.

Kalın, modern Avrupa'nın kendini en medeni toplum olarak görmesi ve diğer toplumlara ilkel ve barbar gibi sıfatlarla niteleyerek aslında geliştirilmeleri hatta zorla da olsa terbiye edilmeleri gerektiği düşüncesini modern bilimin evrim yaklaşımı üzerinden eleştirmiştir. Darwin'in güçlü olanın ayakta kalacağı ve böylece insanlığın ilerleyerek evrimsel olarak mükemmelere ulaşacağı düşüncesi, Avrupa'nın kendini üstün görerek dünyanın geri kalanına hükmetmesine meşruluk kazandırmıştır. Modern Avrupa kendi dışındaki toplumlara ilkel, geri kalmış topluluklar olarak tanımlarken bu toplulukları mutlaka dönüştürülmeleri ya da sömürgeleştirilmeleri gereken topluluklar olarak görmüştür. Bergson, güçlü olanın ayakta kalması düşüncesini kabul etmez çünkü evrende tüm canlılar bir ahenk içerisinde, sürenin içinde birbirlerini bütünleyerek ama maddeye karşı mücadele ederek ilerler ve evrimleşerek hayat hamlesindeki yerini alırlar. Hayat hamlesi gücünü ona karşı olan maddeden almaktadır, tüm canlı türleri güçlenerek ve bütünleşerek maddenin aksi akışında akış halindedirler. Bergson'da evrimin en üst basamağında tür olarak insan bulunmaktadır ancak modern düşünce insan türü içinde ayrıma gitmektedir ve Aydınlanmış modern Avrupa insan türü içinde kendini en üstün medeniyet olarak görmektedir.

SONUÇ

Henri Bergson ve İbrahim Kalın'ın modernite eleştirileri ve açıklamaları modern aklın eleştirisi temelinde önemli ölçüde benzerlikler göstermektedir. Çalışmamızda önce Bergson'un felsefesinin ana hatları ve Kalın'ın eleştirileriyle benzerlik gösteren belirli alanlardaki modernite eleştirileri analiz edilmiştir. Sonrasında Kalın'ın modernite üzerine genel eleştirileri ve alt başlıklar halinde moderniteyle ilgili belirli alanlardaki eleştiri ve açıklamaları ortaya konmuştur. Son bölümde ise her iki düşünürün değerlendirmesi yapılarak, Kalın'ın düşüncelerinin kendisinden önce yaşamış Bergson üzerinden yeniden yorumlanması amaçlanmıştır.

İbrahim Kalın, modernitenin akıl temelli düşünüş tarzının önemli olduğunu ama sadece akılla hakikate ulaşamayacağını çünkü aklın da yetemeyeceği alanlar olduğu ve bu alanların bilimin ve hayatın dışında bırakılmasıyla aslında Aydınlanmanın amaçladığı ve kiliseye karşı ortaya koyduğu özgürlük anlayışının ve ilerleme ülküsünün tersine hegemonik ve yapay, kısır döngü bir modern Avrupa inşa edildiğini düşünmektedir. Modern insanın zihinsel dönüşümünün kökü bilimsel devrim sonrası Tanrı'ya karşı insanın kendi krallığını kurma gayretinde, kendi gerçeğini, bütünü parçalara ayırarak, formüllerle kurgusal olarak üretmesinde aranmalıdır. Modern insanın Tanrı'dan bağımsız bir şekilde aklını kullanmaya kalkması kendisini

özne ve dünyanın kalanını nesne olarak görmesine ve yarı Tanrısal bir role bürünmesine aynı zamanda ben merkezli bir anlayışla kendisini dünyanın geri kalanına karşı üstün gören bir varlık olarak düşünmesine sebep olmuştur.

Çalışmamızda Bergson, Kalın'ın ortaya koyduğu eleştirileri kendi felsefe sistematığında anlatmaktadır. Kalın'ın getirdiği modernite eleştirileri Bergson'dan yapılacak okumalarla birlikte kuramsal olarak ete kemiğe bürünmektedir. Kalın, büyük varlık dairesinden bahsetmiştir ve aklın sınırları dışında tefekkürle, duayla, saf inançla ulaşılabilmesi mümkün olan başka bir dünya vardır; bu dünya Bergson'da süre ve sezgi ilişkisinde kendini bulmaktadır. Süre sonsuzluktur ve sezgi, sürenin bir parçası olmak için gerekli olan içgüdü ve aklın sınırlarını geçerek onları aşan bir melekedir. Bergson ve Kalın'da anlam bu dünyanın içinde değil, dışında kendini bulmaktadır. Bu bağlamda her iki düşünürün anlayışında zaman başlangıcı ve sonu olmayan, bütünsel ve sürekli akış halindedir. Sezgi, aklın modern yaşamın gerekliliklerini düzenlemesinin ötesinde ruhsal ihtiyaçlara denk gelmesini ifade etmektedir. İnsan kendini süreye vererek, sezgileriyle yaşadığında, modern insanın farkında olamayacağı aklın ötesinde, her şeyi düzenleyen bir varlığın farkına varmaktadır. Şuur, bütün bu bilincin oluşması başka bir deyişle ruhun uyanması ya da ruhun sürekli uyanık kalması anlamına gelmektedir. Süre, sezgi ve şuur parçalanamaz bir bütünlük içinde sürekli oluş halindedirler. Bu oluş halini Bergson yaratıcı tekâmülle açıklamıştır. Kalın ve Bergson anlayışlarında, modern insanın bugün içinde bulunduğu durumun nedeni, kendini sürenin dışında modern zamana yerleştirmesi ve sezgiyi unutarak akıl temelinde hayatını kurmasıdır ayrıca şuur yerine modernitenin gereklilikleri doğrultusunda kendini oluşturmasıdır. Daha da önemlisi Kalın'da Tanrı, Bergson'da ise yaratıcı tekâmül yerine, modern insanın akıl temelinde yarı tanrısal özne rolüdür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Acar, M. Sadık. "Medeniyetler Çatışması mı, Menfaatler Çatışması mı?". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18/2 (2003), 33-42.
- Bauman, Zygmunt. *Postmodernizmin Hoşnutsuzlukları*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Bergson, Henri. *Zihin Kudreti*. çev. Miraç Katırcıoğlu. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1986.
- Bergson, Henri. *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*. çev. Mustafa Şekip Tunç. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Bergson, Henri. *Düşünmek ve Olmak*. çev. Emel Yıldırım. İstanbul: Oda Yayınları, 2019.
- Bergson, Henri. *Ruh Teorileri; İnsan Ruhunu ve Kişiliği*. çev. Esat Burak Altıntaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2. Basım, 2020.
- Bergson, Henri. *Yaratıcı Tekâmül*. çev. Mustafa Şekip Tunç. İstanbul: Dergâh Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Deleuze, Gilles. *Bergsonculuk*. çev. Hakan Yücefer. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2006.
- Demirkol, Murat. "Molla Sadrâ'nın Epistemolojisinin Ontoloji ve Mantıkla İlişkisi". *Journal of Analytic Divinity* 1/1 (2016), 163-174.
- Eroğlu, Ayşe. *Henri Bergson'un Şuur-Sezgi Kavramları Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Hiperyayın, 2019.
- Gündoğan, Ali Osman. *Bergson*. İstanbul: Say Yayınları, 2007.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Basım, 1987.
- Kalın, İbrahim. "Dinî ve Bilimsel Enstrümantalizm: Çıkmazlar, Çözüm Arayışları". *Divân Disiplinlerarası Çalışma Dergisi* 1 (1996), 107-118.
- Kalın, İbrahim. "Batı'daki İslâm Algısının Tarihine Giriş". *Divân İlmi Araştırmalar Dergisi* 15 (2003), 1-51.
- Kalın, İbrahim. *Barbar, Modern, Medeni*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Kalın, İbrahim. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018b.
- Kalın, İbrahim. *Perde ve Mânâ*. İstanbul: İnsan Yayınları, 6. Basım, 2022.
- Kalın, İbrahim. *Açık Ufuk*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Kalın, İbrahim. *Gök Kubbenin Altında*. İstanbul: Mecra Yayınları, 2022.
- Kunt, Esen - Sapaz, Şehsade. "Batı ve Öteki". *İstanbul Kültür Üniversitesi Dergisi* 3/1 (2005), 55-63.
- Kurt, Abdurrahman. İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 73-93.
- Miller, Lucius Hopkins. *Bergson and Religion*. Newyork: Henry Holtand Company, 1996.

- Mumford, Lewis. *Technics and Civilization*. New York: Harbinger, 1963.
- Nimetullah, Halil. *Henri Bergson Şuurunun Bilavasıta Mütalaaları Hakkında*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Timuçin, Afşar. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: BDS Yayınları, 1992.
- Topçu, Nurettin. *Bergson*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 8. Basım, 2019.
- Tunç, Mustafa Şekip. "Bergson'un Felsefesi". *Yaratıcı Tekâmül*. mlf. Henri Bergson. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1986.
- Yüksel, Mehmet. "İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 72/1 (2014), 189-200.

EXTENDED SUMMARY

The aim of modern Western civilization is to establish its own kingdom against God's divine order, based on reason in line with the ideal of progress after the Enlightenment, and in this context, reducing itself to the position of subject and everything outside itself to the position of object is one of the most important reasons for the intellectual crises that modern Europe is experiencing today. While the mind limited within the field of modern science produces a hegemonic and one-dimensional reality, it separates the human being from his soul and excludes the greater reality that is beyond its borders. Being able to think about the universe independently of space and time and evaluate one's own existence is not something that can only be achieved through positive sciences based on the mind. More importantly; the reality outside of man is not the reality of the mind, but the reality of the being that creates the mind and has no beginning or end.

The aim of this study is to organize and present İbrahim Kalın's criticisms of modernity and to make these criticisms clearer by evaluating them with Henri Bergson's philosophy. Kalın and Bergson criticize the modern mind on the basis of the reality beyond the modern mind and an existence that has no beginning or end that makes the mind. Kalın approaches critically by presenting his thoughts on the basis of the dynamics of the understanding of Islam against the values produced and spread by the modern Western mind and the view of life built on these values. What makes Bergson important and the subject of our study is that Bergson reveals and criticizes the mechanical, rational, soulless state of the West, and that he does this criticism by revealing time, intuition and creative evolution against reason and technology.

In this context, İbrahim Kalın's criticisms are important. The study will concretize Kalın's criticisms with Bergson's philosophy and strengthen Kalın's criticisms. When the literature was examined, it was determined that there was no similar study and it is thought that the study will fill an important gap in the literature. The study aims to contribute both to the theoretical accumulation of intellectual studies in our country and to the second-hand literature regarding Kalın's thought structure and works.

In our study, we will first try to define Kalın's world of thought and reveal his criticisms of the problematic aspects of modernity. The selection of critical areas is limited in line with Kalın's thoughts. Afterwards, Henri Bergson's world of thought will be defined in outline and his criticisms about modern man imprisoning himself in the new structure he has built will be put forward. In the last section, Kalın's criticisms of modernity will be evaluated in Bergson's philosophy.

In the conclusion of the study, Kalın and Bergson's criticisms and explanations of modernity show significant similarities on the basis of the criticism of the modern mind. Kalın talked about the great circle of existence and that there is another world outside the boundaries of the mind that can be reached with contemplation, prayer and pure faith; this world finds itself in the relationship between duration and intuition in Bergson. In Bergson and Kalın, meaning finds itself outside this world, not inside it. In this context, in both Kalın's and Bergson's understandings, time is in a holistic and continuous flow, without beginning or end. The reason for the situation modern man is in today is that he forgets intuition and builds his life on the basis of reason, and also creates himself in line with the requirements of modernity instead of consciousness. More importantly, instead of God in Kalın and creative evolution in Bergson, it is the semi-divine subject role of modern man based on reason.